

gyökerezik a lába, virágba borul, zsákutcába jut stb.). Természetesen nem minden rag foglal el ilyen nagy helyet a kötetben; az *-ul, -ül* például alig több mint egy oldalt tesz ki, tanulmányozása mégsem érdektelen: ezt a ragot 7 francia prepozícióval lehet visszaadni (sőt prepozíció nélkül is, mint a *franciául beszél* vagy az *átkozottul hideg van* esetében), de egyáltalán nem biztos, hogy a francia nyelvet jól ismerő fordító vagy tolmács kapásból meg tudná mondani, mi a francia megfelelője a *csehül áll, a kutyául van* vagy a *póruul járt* állandósult szókapcsolatnak.

Hasonló felépítésű a Bertrand Boiron és Bárdosi Vilmos által összeállított névutósótári rész is. A bemutatáshoz ezúttal is az első szócikket használjuk fel, az *alá* névutót. Ennek 14 francia megfelelőjét adja meg a szótár, az *à-tól sous le contrôle* de-ig; a vonzatos igék között olyanokat találunk, mint a *maga alá húzza a lábát, leül a fa alá, vagy a vonat alá veti magát*; az állandósult szókapcsolatok között pedig olyanokat, mint az *egy kalap alá vesz vkivel vkit, a vkinek az orra alá dörgöl, a nem rejti véka alá a véleményét* vagy a *tető alá hoz vmit*.

A kötet fő érdeme a több ezer adatot (szóösszetételt, közmondást, szólást, rövid mondatot) felsorakoztató, szinte teljesen a mai hétköznapi francia nyelvre épülő példaanyag, valamint az, hogy az állandósult szókapcsolatok és szólások esetében mindig megadja a francia megfelelőket is. Valóságos kontrasztív nyelvészeti és stilisztikai példatár ez a könyv, amelynek tanulmányozása nemcsak a francia nyelvvel ismerkedő nyelvtanulóknak válik hasznára, de sokat tanulhatnak belőle a francia nyelvet és gondolkodásmódot már jól ismerő fordítók, tolmácsok és nyelvészek is.

Albert Sándor

Cserniczkó István

A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)

Osiris, Budapest, 1999. 309 p.

A könyvre már maga a cím is két okból felhívta a figyelmemet. Az egyik az, hogy kárpátaljai magyar vagyok, a másik pedig, hogy először láttam a témát egy könyv borítóján. Amikor ott éltem (1988-ig), akkor a hetvenes évek közepétől főleg nyelvművelők próbálták megértetni az ott élő magyarokkal, milyen csúnya, már magyarnak nem is nevezhető nyelven beszélnek. Az elérhető magyar rádió- és tévéműsorok is stigmatizálták a másként beszélőket.

A kárpátaljai magyarság nyelvi helyzetéről a kilencvenes évekig nem is jelent meg egyéb irányultságú használható tanulmány, mert ami megjelent, az csak a nyelvjárásokkal foglalkozott. De ez érthető is, hiszen – noha látszólagosan már nincs vasfüggöny –, még ma sem igazán könnyű ezt a témát kutatni.

A szerző kilenc fejezetben tárgyalja a témát. A mai helyzetet felmérő empirikus kutatások mellett a nyolcadik fejezet egy történelmi szociolingvisztikai elemzést tartalmaz az európai nyelvi kontaktusokat leíró enciklopédia szempontrendszer szerint (Hans Goebel és társai által szerkesztett *Contact Linguistics*. Mouton de Gruyter: Berlin & New York, 1997).

Kárpátalján 144 felnőtt adatközlő töltötte ki a nyelvhasználati kérdőívet. A mintavételnek azonban kis szépséghibája, hogy közülük 68 (azaz 47,2 %) felsőfokú végzettséggel rendelkezik; ez pedig, sajnos, nem tükrözi a főiskolai és egyetemi végzettségűek részarányát a kárpátaljai lakosságban belül. Ebből származhatnak bizonyos torzítások is, például a nyelvtudás és annak szintje tekintetében (beleértve a magyar nyelvet is). Emlékezetem szerint felsőoktatási intézményekbe azok jutottak be, akik legalább jól beszéltek az ukrán, illetve az orosz nyelvet. Az ungvári egyetemen is,

sőt az ott magyar szakon tanulók számára is elkerülhetetlen (volt) az ukrán/ orosz nyelv legalább elég jó tudása, különben a hallgató lemorzsolódott. A középső, sőt részben a fiatal korcsoportba sorolt, esetleg szakközépiskolát végzettekre is ugyanaz áll.

Az első és második fejezet tárgyalja Kárpátalja földrajzi és népesedési viszonyait, a magyar lakosságon belüli néprajzi csoportokat és az etnikumok közötti kapcsolatokat. Kárpátalján az emberek több államfordulatot is megélték. Az egyes államok a népszámlálást más és más szempontok szerint végezték, volt, amikor ezeket céltudatosan manipulálták. (Tegyük hozzá, hogy a Szovjetunió idejében a nemzetiségekre és a valásra vonatkozó adatok titkosak voltak.) Kárpátalján az 1991-es adatok szerint 72 magyar többségű helység volt (ebből 33 a beregszászi járásban). Mára csak egyetlen magyar többségű város maradt: Beregszász. Az 1989-es népszámlálás szerint az ukránai magyarság 95,4 %-a, azaz a 163,111 magyar közül 155,711 Kárpátalján él.

Kárpátalja lakossága örök migrációs mozgásban van. A XX. század elején az ismert kivándorlási hullámmal magyarok is szép számmal mentek ki Amerikába. Majd ezt követte a két világháború közötti államfordulatok népmozgása. A II. világháború után a kárpátaljai magyarok oroszországi és ukránai építkezéseken voltak kénytelenek idénymunkát vállalni. Elkezdődött az önkéntes migráció mellett a megtervezett lakosságkeverés. Most pedig gazdasági migrációról beszélhetünk. Ukrajna gazdaságát a teljes összeomlás jellemzi, vagyis az ország nem tud polgárainak megélhetést biztosítani. Ezért a határok átjárhatóvá válása óta a kárpátaljaiak a környező országokban, elsősorban Magyarországon vállalnak munkát, vagy ott telepednek le. A magyarság kivándorlása és a bevándorlás az ország belső vidékeiről lassan már veszélyezteti a közösség fennmaradását, főleg azért, mert a kivándorlók 40 %-a értelmiségi.

Néprajzi tekintetben a kárpátaljai magyarság egységesnek mondható. Nyelvjárási szempontból három nyelvszigetet tarkítja az egységet: Nagydobrony és Beregrákos nyelvjárása a palóc nyelvjárásokhoz, Visk nyelvjárása pedig a mezőségihez hasonlít.

A könyv „Politika” című fejezetéből csak egy-két dolgot emelnék ki, hiszen alig van ember, aki ne ismerné a beregszászi bácsika történetét, aki hét országban járt anélkül, hogy elhagyta volna a várost, akit hétféleképpen próbáltak megrendszabályozni, belőle jó (többségi) állampolgárt faragni (mivel leginkább a kisebbséghez tartozott).

A Szovjetunió nemzetiségi politikájának fő célja volt, hogy nemzetiségileg homogén társadalmat alakítson ki. Lehetőleg úgy, hogy a nem orosz nemzetiségűek maguktól belássák, nemcsak jól felfogott érdekük, de leghőbb vágyuk is a közvetítő nyelvet (a nyelvészetiileg némileg abszurd „második anyanyelv”-et) és az első sorban ahhoz kapcsolódó szovjet kultúrát magukénak érezni.

1991-ben Ukrajna kikiáltotta a Szovjetuniótól való függetlenségét. A függetlenség első szakaszát, amikor Ukrajnának létkérdés volt a nemzetközi elismertség megszerzése, a kisebbségek iránti tolerancia jellemezte. A fordulat utáni szakasz fő kérdése: a homogén nemzetállam kialakítása: vagyis az oroszosítás helyét az „ukránosítás” vette át.

A „Gazdaság” című fejezet tárgyilagosan leírja az ország gazdaságpolitikájának kisebbségi vonatkozásait. Kárpátalja sohasem számított ipari vidéknek, hiszen itt mindig is földműveléssel foglalkoztak. A terület iparát soha egy állam sem igyekezett fejleszteni, hol stratégiai megfontolásból, hol egyéb okok miatt. A magyar nemzetiségűek többnyire csak betanított munkások voltak az alacsony szintű iskolázottságuk miatt. A magyarság életmódjának (háztáji gazdaságok) köszönhetően mindig meg tudta őrizni gazdasági függetlenségét. Ma is teljesen függetlenek az uk-

rán államtól (az illegális munkavállalásnak és a némi határszéli csempészetnek köszönhetően). Ennek a gazdasági önállóságnak a megszilárdulását azonban több tényező is veszélyezteti: a katasztrofális ukrainai gazdasági helyzet, az anyaország gazdasági vonzereje, s persze az is, hogy Magyarország a NATO tagja lett, és belátható időn belül az Európai Unióhoz is csatlakozni fog.

A mai Ukrajnában, beleértve Kárpátalját is, mind híveinek számát, mind befolyását tekintve az ortodox egyház a legnagyobb. A rivális görög katolikus egyházat 1949-ben betiltották. A Szovjetunióban a vallás teljes mértékben a templom falai közé szorult. A görög katolikus egyházat rehabilitálták és 1989-ben legalizálták. (A vizsgált kisebbség vallási életéről az ötödik fejezet szól.)

A kisebbségi kulturális intézmények kérdését Kárpátalján a könyv hatodik fejezete tárgyalja. Ezeket az intézményeket felülről azonnal megalakították javarészt a Szovjetunióhoz való csatlolás után, persze a többségi kulturális intézmények keretein belül.

1991-ben Ukrajnában egy sor központi nemzetiségi intézményt hoztak létre, amelyeket aztán a köztársasági elnök 1996-ban vagy megszüntetett, vagy lefokozott.

Ha felületesen közelítjük meg a kérdést, akkor úgy látszik, hogy Kárpátalján a magyar iskoláztatás meg van oldva. Ha azonban tüzetesebb vizsgálat tárgyává tesszük, akkor kiderül, hogy a magyar nyelvű szakképzés és a felsőfokú képzés még mindig nem éri el az európai normákat.

A 7. fejezet az anyaországgal fenntartott kapcsolatokkal és a Kárpátalján élő nemzetiségek/kisebbségek azonosságtudatával foglalkozik. – Magyarország és Ukrajna hivatalos államközi kapcsolatai jónak mondhatók; azonban 1996 óta, amióta Ukrajna nemzetiségi politikájában szemléletváltás történt, és ez egybeesik az ország nemzetközi pozíciójának megerősödésével, akadnak problémák. Az egyszerű emberek

számára úgy látszik, hogy a vasfüggönyhöz képest sok minden javult; viszont úgy tűnik, hogy a magyarországi hivatalos szervek is csak a vasfüggöny megszűnése óta vehettek tudomást az ország határain kívül élő magyarokról.

A szerző ismerteti az azonosságtudat vizsgálatára irányuló felmérés különböző adatait; ezekből kiderül, hogy a kárpátaljai magyarság hazaképe nem államokhoz, hanem a szűkebb szülőföldhöz kötődik. A szerző nagyon helyesen ezt a történelemre vezeti vissza.

A vizsgált közösség szociolingvisztikai helyzetét mutatja be a 8. fejezet, amely kitér a nyelvi tervezés kérdésére, a közösségben használatos nyelvek státusára, a kétnyelvűségre, a nyelvismeretre és a nyelvi konfliktusokra. Nyelvi egyenjogúságról nem beszélhettünk a Szovjetunióban, de nem tehetjük ezt a mai Ukrajnában sem. Sok dokumentum rendelkezik a nyelvek státusáról: ezek részben kiegészítik, részben pedig korlátozzák egymást. De jure a kisebbségi nyelvek beszélőinek anyanyelvük használatára minden szinten lehetőségük nyílik a nemzetiségi többségi közigazgatási egységek területén (a törvény azonban nem értelmezi, mit ért a „nemzetiségi többségű területek”-en). De facto azonban a kisebbségi nyelvek csak az oktatásban (a felsőoktatásban és a szakoktatásban csekély mértékben) vannak jelen. Ezek a nyelvek, a mi estünkben a magyar, a nemzetiségi sajtóban, rádió-, és televízióadásokban, a kisebbségi közéletben, az egyházi életben és privát szférában használatosak.

Az ukrainai nyelvtörvény nyomán minden ukrainai iskolában, így Kárpátalján is, kötelezővé tették az ukrán nyelv oktatását. Az ukrán nyelv oktatásához a magyar iskolákban azonban a legalapvetőbb feltételek is hiányoznak.

A kétnyelvűségnek számos megközelítési módja ismeretes, ezért létezik a bilingvizmusnak több meghatározása is. A kárpátaljai magyarság esetében „öshonos kisebbségi kétnyelvűség”-ről van szó, és

ez meghatározza az érintkező nyelvek egymásra hatásának mértékét és jellegét. Az orosz és ukrán nyelv sokkal nagyobb hatást gyakorol a magyarra, mint a magyar az ukránra vagy az oroszra.

A könyv utolsó fejezete foglalkozik a kárpátaljai közösségben használt nyelvek és nyelvváltozatok jellemzésével, az érintkező nyelvek genetikai és tipológiai viszonyával, valamint a (szociolingvisztikai) kódok választásával és váltásával.

Kárpátalján három nyelv használatos, azonban a többnyelvű közösségek nyelvei között fennálló munkamegosztás folytán a másodnyelveken belül a beszélő kevesebb nyelvváltozatot használ. A köznyelv használatának megszokott színterein a kisebbségi magyarok nem a magyar nyelvet, hanem a többség nyelvét használják, ezért a kárpátaljai magyar köznyelv „nyelvjárásiasabb”.

A nyelvek presztízst tekintve elmondható, hogy ez utóbbi időben csak a magyar nyelv presztízse emelkedett egyértelműen, persze a már ismert okoknál fogva (ilyenek a kárpátaljai diákok magyarországi továbbtanulása, Ukrajna gazdaságának mélyrepülése). Az adatközlők közül azonban senki sem gondolja azt, hogy Kárpátalján csak a magyar nyelvvel el lehet boldogulni.

A kétnyelvű közösségekben, a nyelvhasználati színterek változásával kódválasztásra kerül sor, amely során két alaphelyzettel találkozunk: 1) kétnyelvű beszél kétnyelvűvel, 2) kétnyelvű beszél egynyelvűvel. A kódváltás a kárpátaljai magyar beszélőközösségre nem igazán jellemző.

Csernicskó István könyvéből egyfelől sok olyan dolgot tudhat meg az olvasó Kárpátaljáról, amiről eddig eléggé zavaros kép volt forgalomban; másfelől a téma feldolgozása lehetővé teszi, hogy a kárpátaljai magyarokról, nyelvükről és a nyelvfejlődésüket befolyásoló tényezőkről átfogó leírást kapjon az érdeklődő.

Kukorelli Sándorné

Navracscics Judit

A kétnyelvű gyermek

Corvina, Budapest [1999]. 204 p.

Nem lehet nem egyetérteni a szerzővel abban, hogy a Bábel-történet valóságos megfelelőjének háttérében az emberek nagyra-vágyása, büszkesége és mohósága áll. A bibliai történet szerint az Úr megharagudott a bűnös, gőgös emberekre, és mérgében összekeverte a nyelveket, hogy ne értsek meg egymást – ez volt Isten büntetése.

Egy adott nemzet, egy adott etnikai csoport valójában nem létezhet elszigetelve a külvilágtól, már csak azért sem, mert kereskedni kell, ahhoz pedig olyan emberekre szükség van, akik ismernek és használnak legalább két nyelvet. A kétnyelvűséggel foglalkozó szakemberek szerint a Föld lakóinak legalább a fele kétnyelvű. Hogyan lesz valakiből kétnyelvű? Erről szól Navracscics Judit *A kétnyelvű gyermek* című könyve.

A szerző több fejezeten át tárgyalja a kétnyelvűség fogalmát, különböző tudományágak szempontjából: pszicho-és szociolingvisztikai aspektusból, holisztikus megközelítésben stb. Az olvasó bepillant a kétnyelvű világba, Európától Ausztráliáig, megismerkedik a Magyarországon élő kétnyelvű közösségekkel, valamint határainkon túli magyarok körében tapasztalható nyelvmegőrzés, illetve a nyelvvesztés különböző folyamataival is.

Megtudhatja, milyen okok és lehetőségek játszhatnak szerepet a kétnyelvűség kialakulásában. A tömeges bilingvizmus makro-szociális szintje elsősorban az adott országban élő etnikai csoportok létezésével áll összefüggésben, valamint az iskolázatással és az egyre fokozódó „külső migráció” jelenségével, amelynek motívumai többek között gazdasági, jóléti igények. A mikro-szociális szint középpontjában az egyedi kétnyelvűség áll, ennek a jelenségnek a pszichológiai, pszicho- és szociolingvisztikai, valamint neuropszichológiai és neurolingvisztikai kérdései.